

Barnen

och

Jämlikheten

Rapport från LOs välfärdsprojekt 2000

Sammanfattning

I Sverige lever det 1 860 000 barn år 1999. 72 procent av barnen lever med båda sina föräldrar. Av de barn som lever med en ensamstående förälder, vilket är ca 20 procent, lever en majoritet med sin mamma som oftast arbetar inom ett kvinnodominerat LO yrke. Flest barn, ca 600 000, lever i hushåll där den tillfrågade föräldern klassificeras som arbetare.

Under 1990-talet drabbades alla barnfamiljers ekonomi av arbetslösheten och nedskärningarna. Klyftan mellan barn från olika socioekonomiska grupper har ökat. Skillnaden mellan barn som har föräldrar inom LO-yrken eller inom SACO-yrken har ökat under 1990- talet. Till stor del har det berott på att de transfereringar som skett i form av kontanta ersättningar har minskat men också att avgifter till verksamheter i kommuner och landsting har ökat. Det slår hårt mot just barnfamiljer med små inkomster.

Under 1990-talet är det barn till ensamstående föräldrar som har fått det allra sämst. Undersökningen visar t ex att cirka 39 000 barn med ensamstående förälder med ett arbetar yrke har under 1997 uppburit socialbidrag. Av samma grupp lever cirka 14 procent i hushåll med en inkomst under 60 procent av medianen. Drygt 28 000 barn i samma grupp lever i hushåll med en inkomst under socialbidragsnormen.

Inledning

De flesta rapporter om levnadsförhållanden och välfärd beskriver hur olika grupper av vuxna har det. Olika grupper av vuxna med mer eller mindre utrymme i den offentliga diskussionen. Vi har i den här rapporten istället valt att beskriva barnens situation. Barn har sällan möjlighet att påverka sin egen situation. Den bakgrund du föds med är den du får växa upp med och därför har vi valt att utgå från barnen.

Så gott som alla är överens om att samhället måste verka för att alla barn ska få en jämlik start i livet. Det samhället kan göra är att genom olika typer av verksamheter och transfereringar skapa så lika förutsättningar som möjligt för barn. I Sverige har det bl.a. inneburit en välutvecklad barnomsorg, en skola för alla där det funnits speciallärare och assistenter till de barn som haft särskilda behov. Den ekonomiska situationen har samhället försökt jämna ut genom generella bidrag till barnfamiljer i form av barnbidrag, bidragsförskott till ensamstående föräldrar och behovsprövade bidrag i form av bostadsbidrag för de som har det svårt ekonomiskt. Klasskillnaderna mellan barn är dock fortfarande stora och detta visar sig inte minst genom val av utbildning eller yrke.

1990-talet präglades av att arbetslösheten ökade kraftigt och välfärdssystemet sattes i gungning. På kort tid försämrades välfärdssystemet i form av sänkta ersättningar och hårdare krav. Många av LOs medlemmar drabbades av krisen när arbetslösheten ökade. Det ofrivilliga deltidsarbetet ökade också och nästan 50 procent av de deltidsarbetande var deltidsarbetslösa. Konsumtionsutrymmet försämrades, transfereringarna minskade och avgifterna i skola, vård och omsorg blev allt dyrare.

Detta drabbade givetvis också barnen. Allt fler barn kom att leva i familjer där pengarna inte längre räckte till. De ekonomiska marginalerna har för en stor andel familjer varit små och många har inte haft råd att betala sin hyra i tid och semestern har fått stryka på foten. För många har det varit svårt eller omöjligt att vid en oförutsedd mindre utgift kunna få fram kontanter via eget sparande eller lån. Under 1990-talet har framförallt skillnaderna mellan barns ekonomiska förutsättningar ökat.

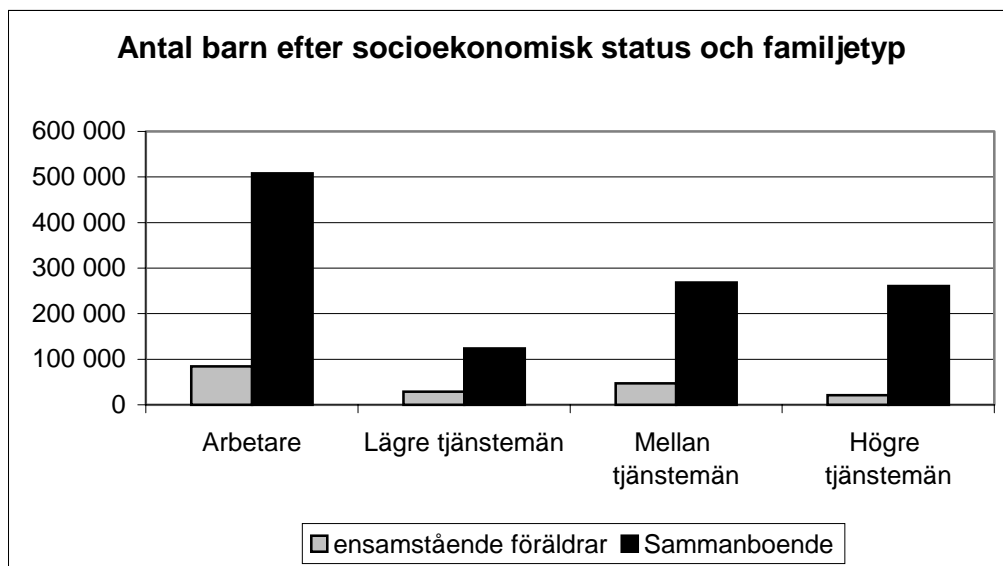
Barn och deras familjer

Rapporten handlar i första hand om de ekonomiska skillnader som finns mellan barn i Sverige. För att få en bild av hur barnen lever idag har vi valt att först beskriva hur barnens familjer ser ut.

I slutet av år 1999 uppgick antal barn i åldern 0-17 år till 1 860 000 i Sverige. Majoriteten av alla barn, 72 procent, lever med båda sina föräldrar, s.k. ursprungsföräldrar.¹ Andelen ensamstående föräldrar har dock ökat från mitten 1980-talet och fortsatt att öka under slutet av 1990-talet. Idag lever cirka 20 procent av barnen i Sverige med en ensamstående förälder och 8 procent bor hos den ursprungliga föräldern i en ombildad familj med styvmor/styvför. Under samma period är det också gruppen ensamstående föräldrar som har fått det ekonomiskt sämre.²

Samtidigt har andelen barn som umgås med båda sina biologiska föräldrar regelbundet efter skilsmässa ökat då det idag blir allt vanligare med gemensam vårdnad.³ Detta kan vi se på att antalet växelvis boende barn har ökat, dvs. föräldrar med "helt" delad vårdnad. Från 1997 till 1999 har andelen barn som bor växelvis hos föräldrarna ökat från 1,9 till 4,1 procent av de barn som har med skilda föräldrar. Allt fler barn lever alltså med båda sina föräldrar trots skilsmässa.

Även för de barn som helt bor hos den ena föräldern har kontakten ökat med den frånlevande föräldern. Antal barn som träffar den frånlevande föräldern minst en gång i veckan har ökat från början av 1980-talet till början av 1990-talet med 6 procentenheter. Likaså har antalet barn som helt saknar kontakt med en förälder minskat.⁴

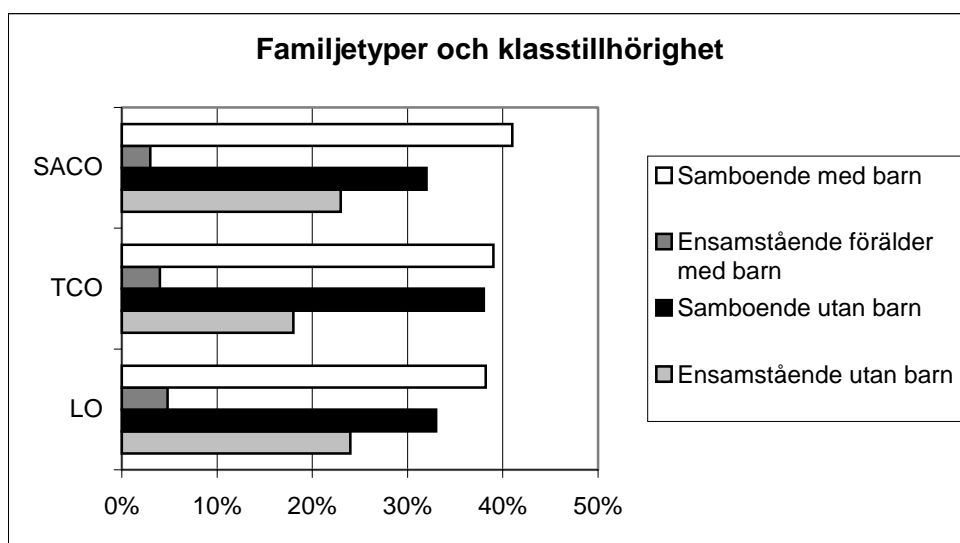
¹ Barn och deras familjer 1998 Sid. 117

² Upp till 18- fakta om barn och ungdom sid.

³ Ibid.

⁴ Barn och deras familjer sid. 57

Separationerna i hushåll har en socioekonomisk dimension. Arbetslöshet och en dålig ekonomi ökar risken för separation. Detta gör att risken för separation har varit större i de grupper som drabbats av arbetslöshet under 1990-talet.

Faktaruta: Definitioner av klasser

I vår undersökning finns två olika klassindelningar.

En utgår från medlemskap i facklig organisation där kategorierna är medlemskap i förbund som tillhör LO, TCO och SACO.

Den andra utgår från socioekonomisk indelning som grundas på yrke och utbildningskravet för yrket.

Bilden ovan visar vilka olika typer av familjer LO, TCO och SACO:s medlemmar lever i. Frågan är alltså ställd till individer som svarar på frågan om klasstillhörighet. Alltså kan det finnas en person i hushållet som hör till en annan organisation.

Figuren visar att barnfamiljerna utgör cirka hälften av alla hushåll i de tre organisationerna. Däremot är typhushållen inom respektive medlemsförbund mycket olika fördelade. Det är främst inom de kvinnodominerade fackförbunden som de ensamstående föräldrarna finns, då majoriteten av de ensamstående föräldrarna är kvinnor. Hos t.ex. Handelsanställdas förbund är cirka 7 procent av medlemmarna ensamstående föräldrar. Inom hela LO-kollektivet är cirka 4,8 procent ensamstående föräldrar.

Barns jämlikhet

Vad hände under 1990- talet?

Under 1990-talet gjordes en rad förändringar i välfärdssystemet som berörde barn och deras familjers situation. När den ekonomiska krisen drabbade Sverige i början av 1990-talet minskade sysselsättningen dramatiskt. Det statsfinansiella läget ledde till besparingar i välfärdspolitiken under såväl den borgerliga som den socialdemokratiska regeringen.

Vid samma tidpunkt sker en kommunalisering av en del statlig verksamhet och inom kommunerna sker en kraftig decentralisering. Samtidigt hamnar kommunsektorn i en ekonomisk kris. För att få in pengar höjde en del kommuner skatten. I många kommuner ökade och differentierades avgifterna för olika kommunala verksamheter. Detta gör att skillnaderna mellan kommunerna både när det gäller skatter, avgifter och kvalitet har ökat.

Fortfarande har många kommuner en dålig ekonomi, särskilt på orter där man har ett vikande befolkningsunderlag. Trots det goda statsfinansiella läget gör flertalet kommuner fortfarande stora besparingar, vilket gör att den offentliga verksamheten och människor som lever i kommunerna inte får del av den ökade ekonomiska tillväxten.

En viktig orsak till hushållens kraftigt försämrade ekonomi under 1990-talet är arbetslösheten. Sysselsättningen minskade med mer än en halv miljon personer, men har ökat under de sista åren av 1990-talet.⁵

En annan viktig orsak till den försämrade ekonomin för framförallt barnfamiljer är förändringarna av familjestöden och socialförsäkringarna. Ersättningsnivåerna har minskat i många avseenden och kvalifikationskraven för t.ex. bostadsbidrag har blivit tuffare. Barnbidragen minskade också under perioden för att sedan öka i slutet av 1990- talet.

De höjda avgifterna har lett till att verksamheterna kostar mer för den enskilde. Kostnaderna för barnomsorgen ökade kraftigt under 1980- och 1990-talet. Den andel av barnomsorgskostnaden som täcks av föräldrarna har under perioden 1990 till 1998 ökat från 10 till 17 procent (i ett riksgenomsnitt). Det är en stor ökning i reala tal som ger avsevärt ökade utgifter för barnfamiljerna. Inom sjukvården har patienternas kostnader för sjukvård, tandvård och mediciner ökat med cirka 30 procent.⁶

Sammantaget kan man säga att 1990-talet har inneburit försämringar av de ekonomiska förutsättningarna för barnfamiljer i allmänhet, men i synnerhet för LO-barnens familjer. Det är inte heller så att alla de grupper som har fått en sämre ekonomi under 1990-talet självklart har fått det bättre nu när konjunkturen har vänt. Det finns indikatorer som pekar på att för de mest utsatta grupperna, t.ex. barn med ensamstående föräldrar, finns risk att den dåliga ekonomin permanentas och att de klyftor som har ökat mellan barn under 1990- talet riskerar att finnas kvar.

⁵ Välfärdsbokslutet

⁶ Ibid.

Familjernas inkomster

Den försämrade ekonomiska situationen för barnfamiljerna har troligen varit påtaglig, även för barnen. När den ekonomiska situationen för familjen stramas åt är det ofta sådant som fritidssysselsättning och semester som får stryka på foten. Dålig ekonomi påverkar också familjens relation till varandra och oro och stress når även barnen.

Arbetslösheten drabbar också de yngre barnen i en familj då barn till arbetslösa inte har rätt till barnomsorg i flera kommuner och i vissa fall har familjen inte heller råd att ha kvar barnen i barnomsorgen vid arbetslöshet. Detta leder till att barn till arbetslösa inte får samma möjligheter att utvecklas och inte heller fått den förberedelse som barnomsorgen innebär inför skolstarten. Barnomsorgen antas också ha en viktig del i barns språkutveckling vilket är viktigt för att ge barn lika förutsättningar i den språkliga utvecklingen. Detta kan antas vara speciellt viktigt utifrån ett integrationsperspektiv.

Barn har under de senaste årtiondena också kommit att börja förvärvsarbete allt senare. Den grupp som förvärvsarbetade i den senare delen av tonåren, d.v.s., mellan 16 och 19 år, har minskat. Idag går 98 procent av alla ungdomar vidare i någon form av gymnasieskola.⁷ Detta innebär att barn är ekonomiskt beroende av sina föräldrar längre än tidigare.

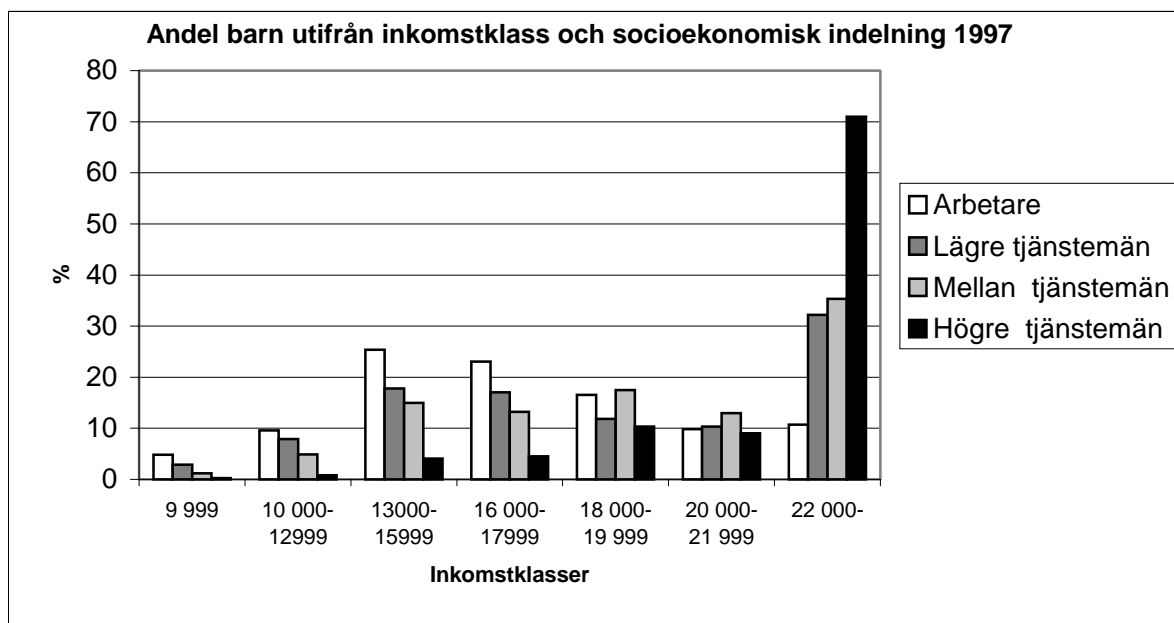
Ekonomisk ojämlikhet

Faktaruta: Inkomstklasser

Inkomstklassen räknas utifrån hushållsföreståndarens inkomst, dvs. den i hushållet som har den högsta förvärvsinkomsten.

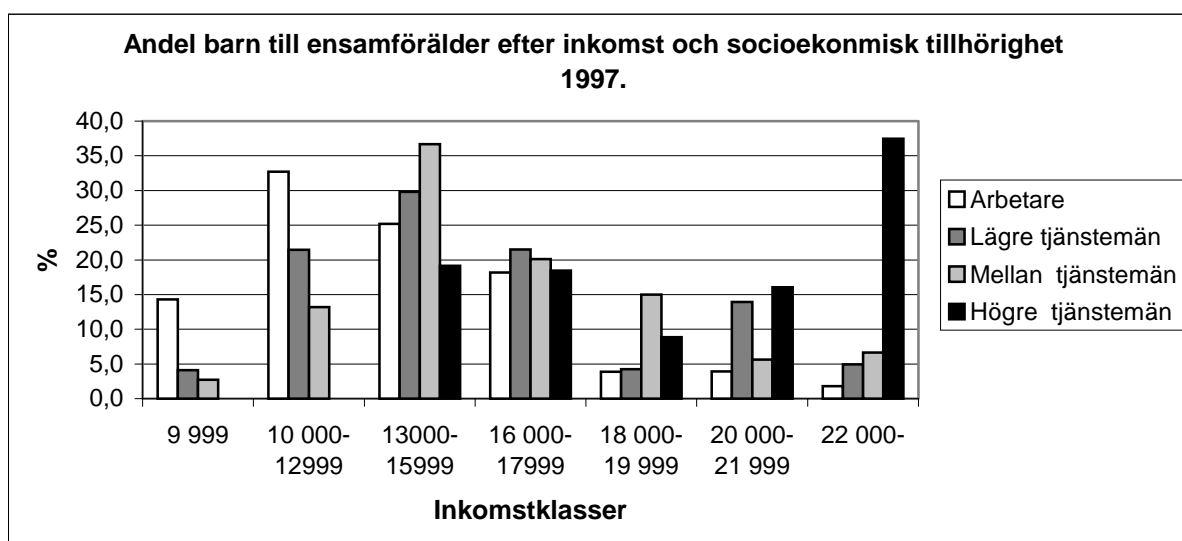
Diagrammet nedan ska läsas så att alla barn i en socioekonomisk grupp, från lägsta till högsta inkomst i samma grupp, utgör 100 procent. Som förvärvsinkomst räknas all förtjänst från skattepliktiga inkomster, t ex inkomst från arbete, pension, sjuk och arbetslöshetsersättningar. I diagrammet nedan ingår både ensamstående och samboende föräldrar. I familjer med två förvärvsarbetande räknas den med högst inkomst. I våra undersökningar finns endast de som ingår i arbetskraften med. Inte de som står utanför.

⁷ SCB utbildningsstatistisk årsbok

Diagrammet ovan visar olika inkomstklasser, dvs. hur många barn som lever i varje inkomstgrupp och vilken klassbakgrund de har. Vi kan se att det är stora skillnader på inkomsterna mellan barn i hem där föräldrarna klassificeras som arbetare och i hem där föräldrarna klassificeras som högre tjänstemän.

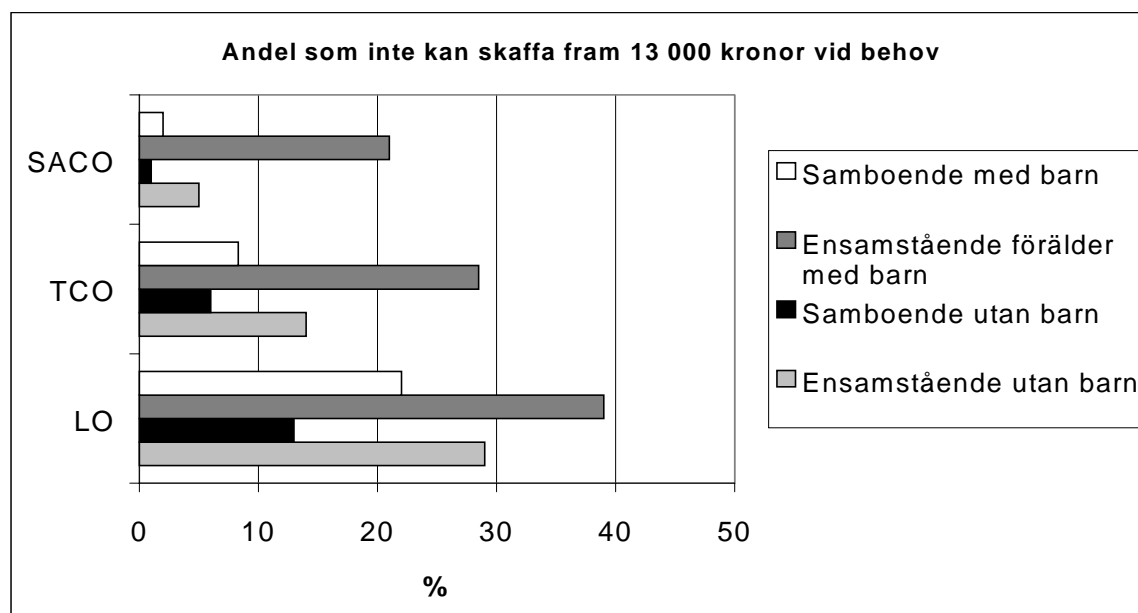
Vi kan se att hos de flesta barn med arbetarföräldrar ligger inkomsten mellan 13 000 till 18000 kronor i månaden. Hos barn till lägre – och mellantjänstemän – har något färre låga inkomster. Barn till mellan tjänstemän dominerar i inkomstklasserna 18 000 till 22 000 kronor per månad och i inkomstklassen över 22 000 kronor per månad dominerar barn till högre tjänstemän. Den största skillnaden är mellan barn till arbetare och barn till högre tjänstemän. Drygt 70 procent av barn till högre tjänstemän lever i en familj där den högsta inkomsten är på över 22 000 kronor per månad, medan endast drygt 10 procent av barnen till arbetare gör detsamma.

Skillnaderna är ännu större om vi tittar på ensamstående familjer som i diagrammet ovan. Här ligger de flesta barnen i arbetarhushåll i inkomstklasserna 10 000 till 15 999 kronor per månad. Det finns även en relativt stor grupp vars föräldrar tjänar mindre än 9 999 kronor. De flesta barn i hushåll där föräldern är högre tjänstemän ligger i inkomstklassen mellan 13000 till 22000 kronor per månad. Bland barn med ensamföräldrar som är högre tjänstemän har inte någon en förälder med en inkomst under 13 000 kronor per månad.

Familjernas kontantmarginaler

En dålig ekonomi innebär för många familjer att beredskapen att möta en oförutsedd utgift är låg. För att mäta en familjs möjlighet att klara en oförutsedd utgift brukar man använda sig av ett mått som kallas kontantmarginal. Kontantmarginalen är alltså ett mått på hur många som har svårigheter att klara löpande utgifter. Frågan som ställs är om man kan få fram 13 000 kronor med 14 dagars varsel.

Källa: ULF 1998/99

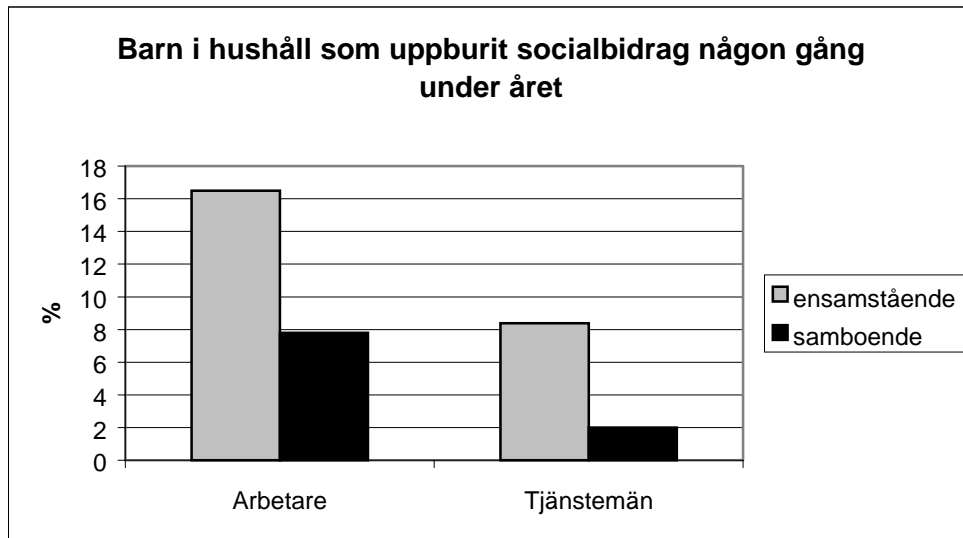
Här kan vi se att det är LO-familjer som i alla kategorier har svårast att få fram pengar till oförutsedda utgifter. Gemensamt för både LO, TCO och SACO är att det är ensamstående familjer som har knappa kontantmarginaler. Närmare 40 procent av LOs medlemmar som är ensamstående med barn har ingen kontantmarginal. Det betyder att cirka 39 000 ensamstående LO-föräldrar inte kan få fram 13 000 kronor på 14 dagars varsel.

Denna grupp kan alltså inte på något sätt få fram de pengar som behövs. Det innebär att de inte heller via banklån eller dyl. kan möta en kris i ekonomin. Det kan bero på bristande kreditvärdighet i form av betalningsanmärkningar p g a tidigare dålig ekonomi eller avsaknad av en anställning eller inkomst som ger möjlighet att få kredit.

Den grupp som i störst utsträckning ser ut att ha kontantmarginaler är samboende utan barn. Det är hushåll som ofta har två inkomster och som inte drabbas av försämringarna i socialförsäkringssystemet i samma utsträckning som barnfamiljer. I barnfamiljerna är ofta behovet av olika transfereringar större.

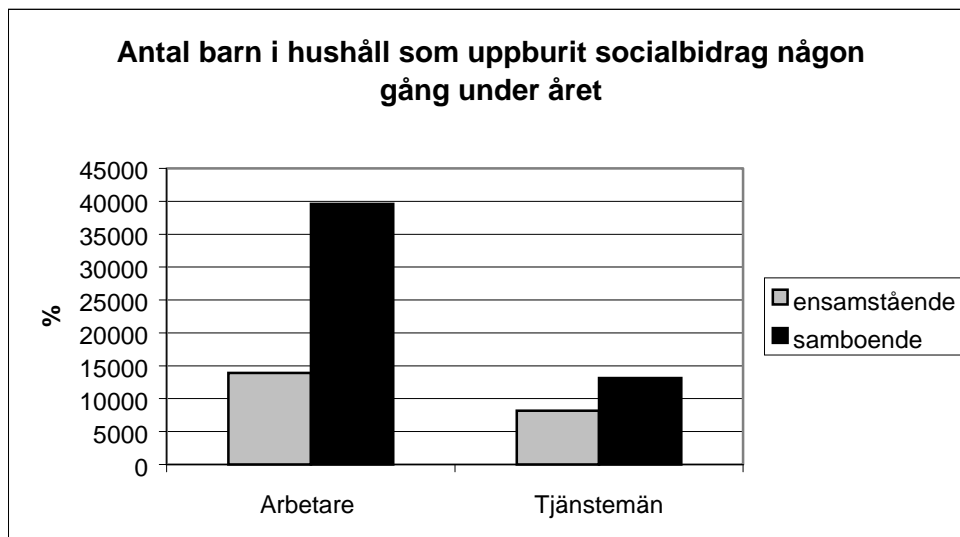
Socialbidrag och levnadsstandard

Andelen hushåll som har inkomster under socialbidragsnormen ökade under 1990-talet. År 1998 angav 18 procent av de mellan 16 till 64 år att de har svårt att klara de löpande utgifterna i form av baskonsumtion och boende. Motsvarande siffra år 1990 var 12 procent. Statens kostnader för socialbidrag fördubblades under perioden 1990 till 1998 och totalt hade 6 procent av alla hushåll 1990 socialbidrag medan motsvarande siffra 1998 var 8,5 procent.⁸

Källa: SCB 1997

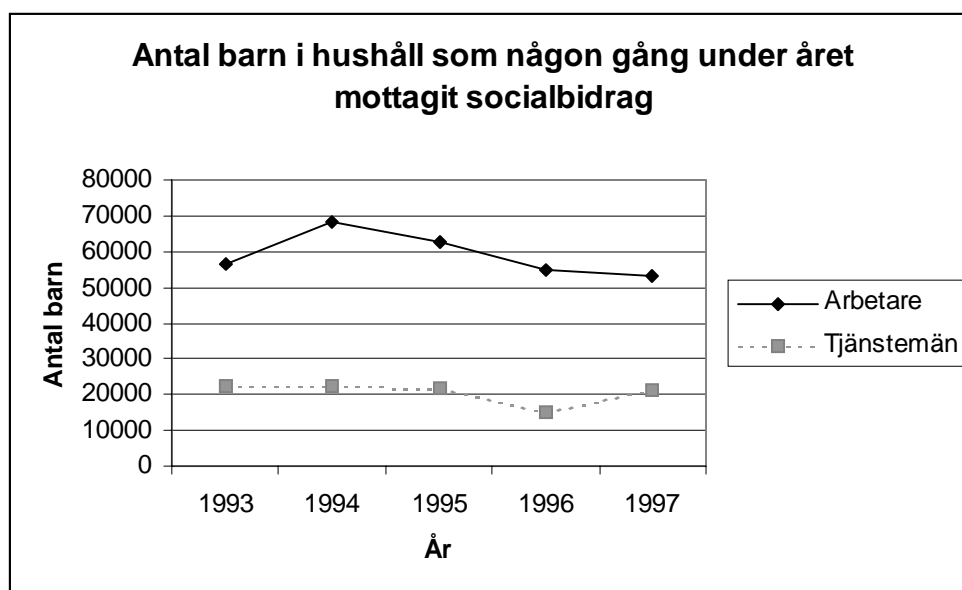
Diagrammet ovan visar andelen barn i respektive socioekonomisk grupp som lever i ett hushåll som någon gång under året sökt socialbidrag. Drygt 16 procent av barn till ensamstående föräldrar som klassificeras som arbetare lever i en familj som någon gång under året har sökt socialbidrag. Drygt 8 procent av barn till ensamstående föräldrar med tjänstemannabakgrund har mottagit socialbidrag.

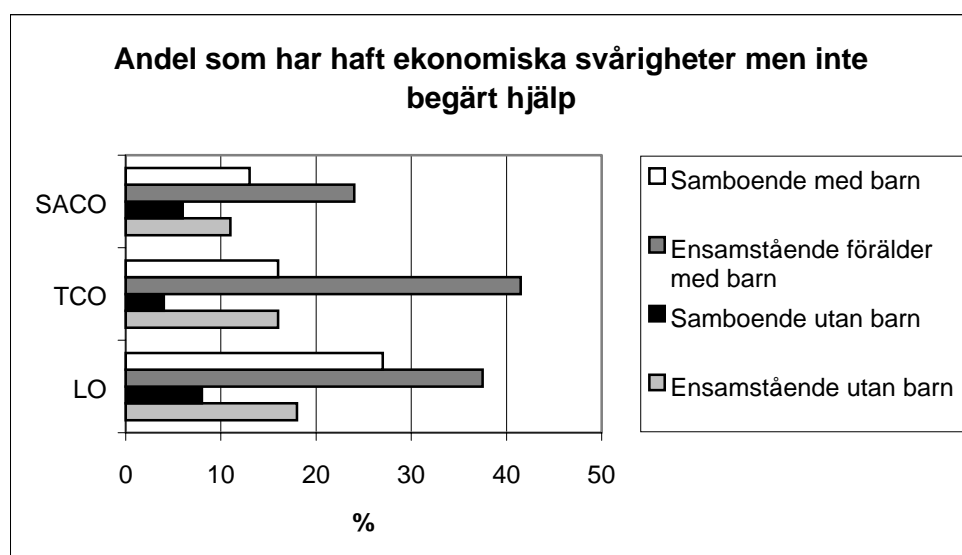
Källa: SCB 1997

⁸ Palme fl sid 20

Om vi istället tittar på antalet som barn som berörs av situationen ser vi att det är betydligt fler bland barnen i arbetarhushåll som lever i familjer med socialbidrag, helt enkelt på grund av att det är en större grupp. Nästan 53 000 barn till arbetare fick någon gång under året socialbidrag.

Om vi tittar på utvecklingen av socialbidragstagandet under 1990-talet kan vi se att under perioden har andelen barn som bor i hushåll med socialbidrag haft en kraftig ökning. Oroväckande är dock att kostnaderna för socialbidrag efter 1997 sjunker ganska långsamt.

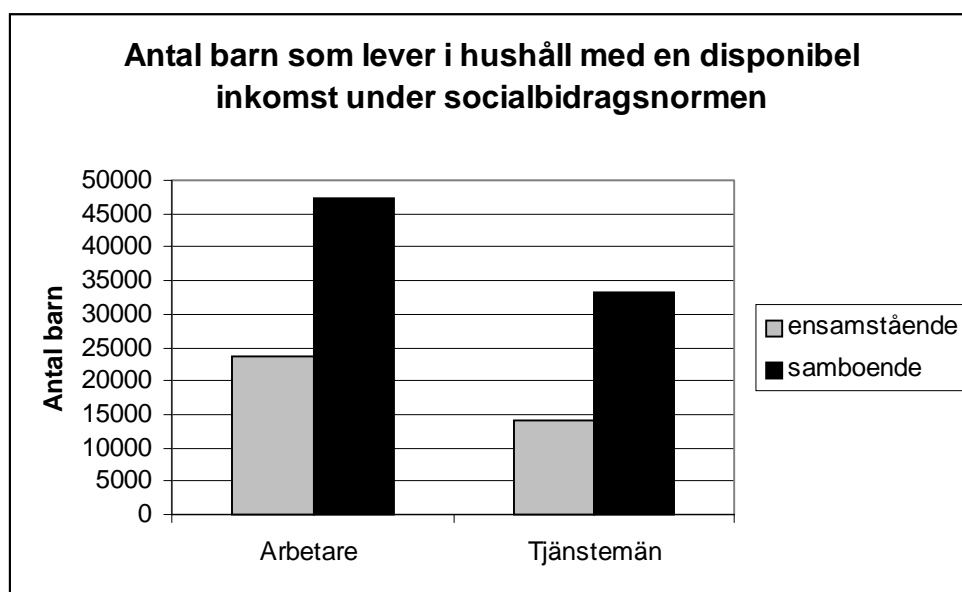

Källa: ULF 1988/99

På frågan om man har haft ekonomiska problem men inte sökt socialbidrag är det relativt varierade hushåll som svarar "ja" på frågan. Den grupp som har haft svårigheter med ekonomin men valt att inte söka socialbidrag, utan då troligen dragit in på annat har varit ensamstående föräldrar med barn inom TCO. Det kan bero på att man under perioder har haft mycket låga inkomster eller höga utgifter men inte kvalificerat sig för socialbidrag.

Bland LO-grupperna har så många som 28 procent av familjerna med två försörjare upplevt att de haft ekonomiska svårigheter. Detta trots att de haft två föräldrar som delat på försörjningsbördan. Till stor del kan detta bero på att många kvinnor inom LO- kollektivet arbetar, ofta ofrivilligt, deltid.

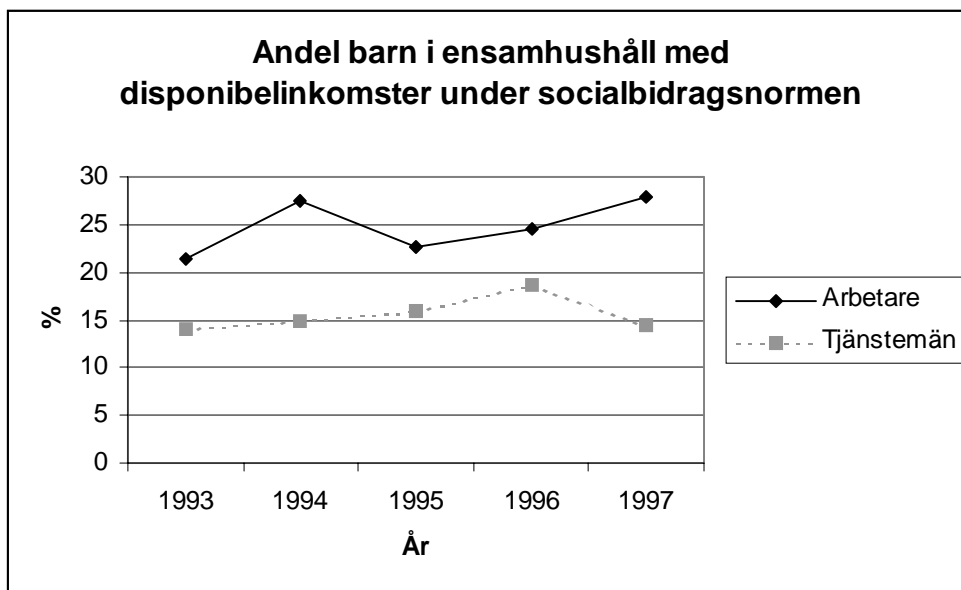
Minskade ersättningsnivåer och ökade kostnader för avgifter i vården och omsorgen har tillsammans med en hög arbetslöshet lett till att allt fler haft en levnadsstandard under socialbidragsnormen. Socialbidragstagandet har haft en bred ökning i samhället och i alla åldersgrupper, men störst har ökningen varit bland ungdomar, ensamstående med barn och bland familjer där föräldrarna är utrikes födda. De totala socialbidragskostnaderna fördubblades mellan 1990-1997 och ökade från 6 miljarder till 12,4 miljarder, för att sedan sjunka till 10,4 miljarder för år 1999.⁹

Källa: SCB 1997

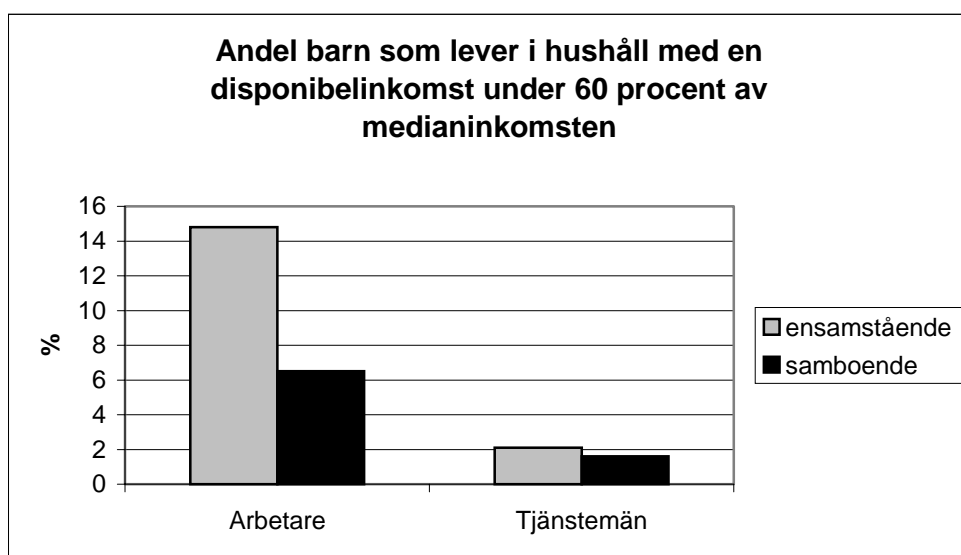
Antal barn som lever under existensminimum har ökat under de senaste åren. Allt fler barn lever i hushåll med långvarigt socialbidragstagande. Diagrammet ovan visar antalet barn efter socioekonomisk grupp och familjetyp som lever i hushåll med en disponibel inkomst som är lägre än den av Socialstyrelsen rekommenderade riksnormen (tidigare existensminimum) med eventuellt socialbidrag medräknat.

⁹ Valfärdsbokslutet sid. 91-

Om vi tittar på utvecklingen under 1990- talet så ser vi att det framförallt är fler barn i arbetarehushåll som har en inkomst under socialbidragsnormen. Vi kan se en ökad andel kring 1996. Därefter blir det en förbättring av ekonomin för barnen i tjänstemannahushåll men inte för barnen i arbetarehushåll. Bland arbetarehushållen kan vi se en fortsatt ökning av hushåll med en disponibel inkomst under socialbidragsnormen.

Ett mått som ger indikationer på en svår ekonomisk situation och på skillnaderna mellan grupper i samhället är andelen som lever under 60 procent av medianen av disponibelinkomsten. Det innebär att om medianinkomsten är ca 260 000 kronor per år (med två förvärvsarbetande vuxna) har en familj som lever under 60 procent av medianen mindre än 60 procent av 260 000 kronor dvs. mindre än 156 000 kronor i disponibelinkomst per år.

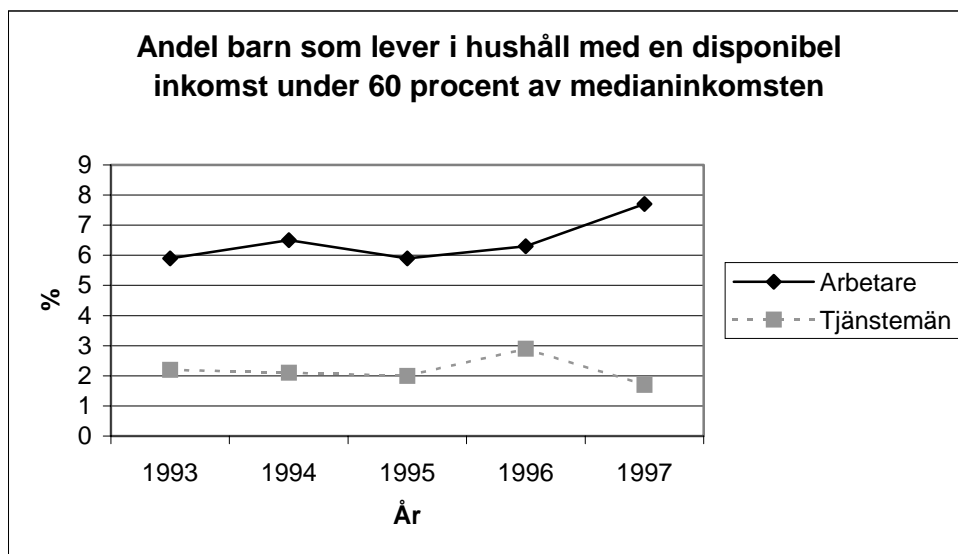
**Faktaruta:
Medianinkomsten**

Medianinkomst är det mått där femtio procent har högre inkomst och femtio procent har lägre inkomst.

Källa: SCB 1997

Av diagrammet ovan kan vi tydligt se vilka stora variationer som finns mellan barn till arbetare och tjänstemän och mellan barn till ensamstående och samboende föräldrar. Bland barn till ensamstående föräldrar med arbetarbakgrund lever nästan 15 procent med en disponibel inkomst i hushållen som är lägre än 60 procent av medianen.

Det är i antal cirka 12 500 barn. Totalt är det ca 58 200 barn som lever i hushåll med en inkomst under 60 procent av medianen varav ca 45 600 har föräldrar som klassificeras som arbetare.

Faktaruta:
Disponibel inkomst

Disponibel inkomst för ett hushåll är summan av alla skattepliktiga inkomster och bidrag minus skatt.

Under 1990-talet har en ökad andel barn i arbetarfamiljer fått en inkomst under 60 procent av medianinkomsten. Där vår tidsserie slutar syns inte heller tecken på att denna trend bryts utan tvärtom så ökar skillnaderna. Hos tjänstemannagrupperna ses en svag minskning av andelen barn med låga inkomster från år 1993 till 1997.

Ensamstående föräldrar under 1990-talet – ett exempel

Inkomstklyftan mellan barn har ökat. Den främsta orsaken är att vissa barnfamiljer har fått det sämre. År 1995 var det betydligt fler barnfamiljer som hade det dåligt ställt än 1990.

Skillnaden i ekonomisk standard mellan barn och ungdomar blir tydlig om man tittar på familjernas levnadsstandard. Över 20 procent av samtliga hemmaboende 0- 21 åringar lever i hushåll med en standard under 1, d.v.s. socialbidragsnormen. Cirka 8 procent lever i hushåll med en inkomststandard över 2, d.v.s. den dubbla socialbidragsnormen.¹⁰

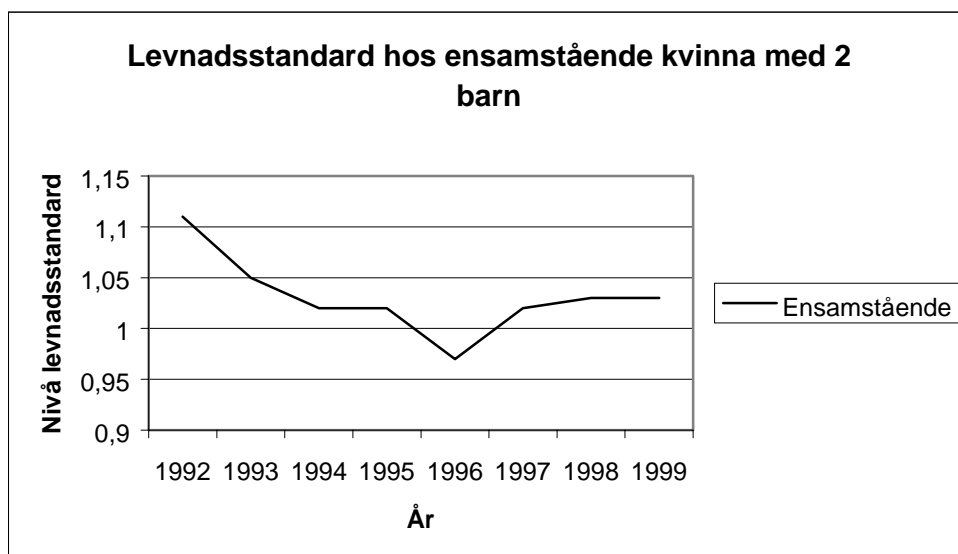
Faktaruta: levnadsstandard

Levnadsstandard är ett mått på hur ett hushålls inkomster mäts mot vilket behov det har. Detta anges i ett mått där 1 = socialstyrelsens rekommenderade norm som anses vara minimal skälig levnadsstandard, tidigare kallat existensminimum, och 2 = tillräckligt för att försörja två familjer av samma typ som den egna utan att någon har mindre än lägsta rimliga standard.

Skälig levnadsstandard

Det finns olika sätt att mäta ett hushålls levnadsstandard. **Disponibel inkomst** är den inkomst man har kvar efter skatt och transfereringar. Den inbegriper förvärvsinkomster och inkomst av kapital, transfereringar i form av barnbidrag, bidragsförskott och bostadstillägg. Från denna summa dras skatt och egenavgifter.¹¹ För barnfamiljerna har disponibelinkomsten minskat under 1990- talet. För en familj med två vuxna har disponibelinkomsten genomsnittligt på tio år minskat med 10, 8 procent. För en ensamståendefamilj har motsvarande disponibelinkomst minskat med 8,1 procent.¹²

För att se hur ekonomin har utvecklats under 1990-talet för en av de grupper som har drabbats hårdast ska vi granska levnadsstandarden för en ensamstående kvinna som arbetar deltid inom handeln 28 t/v med avtalsenlig lön. Hon bor i lägenhet två barn som har plats i förskola.

¹⁰ SCB Demografiska rapporter 1999:3 Sid. 86

¹¹ Handbok STATUS 1998

¹² Barnombudsmannen 1998

År 1992 levde en ensamstående kvinna med två barn på en levnadsstandard som är 1,11, dvs. hon har en levnadsstandard som ligger strax över Socialstyrelsens rekommenderade norm för en skälig levnadsstandard. I denna standard ingår inte kostnader för bil, semester eller försäkringar. Inte heller kostnader för husgeråd, möbler, radio eller TV. Under ett par år under 1990- talet lever hon med sina barn under denna skäliga levnadsstandard. Från år 1996 förbättras det ekonomiska läget och tycks stagnera kring 1998. År 1999 ligger denna familj på en levnadsstandard på 1,03, dvs. precis över gränsen för minsta rimliga levnadsnivå.

Källor:

Barn och deras familjer, Demografiska rapporter 1999:3
SCB, 1998

Handbok STATUS
SCB, 1998

Handelsfamiljen under 1990- talet
Handelsanställdas förbund, 2000

Specialkörningar ur Inkomstfördelningsundersökning (HINK). Det senaste materialet vi har haft möjlighet att använda oss av är från 1997.
Specialkörningar ur Undersökningar Om Levnadsförhållanden (ULF), 1998/99

Upp till 18- fakta om barn och ungdom
Barnombudsmannen, 1998

Upp till 18- fakta om barn och ungdom
Barnombudsmannen, 1995

Utbildningsstatistisk årsbok

Välfärdsbulletinen 1996 nr 5

Arbetsgrupp:

Projekteldare:	Irene Wennemo, LO
Utredare:	Jenny Lindblad, Handels
	Kristina Mårtensson, LO
	Jan Pahlstad, SEKO
	Inger Persson, LO
	Peder Unander, Kommunal
	Yeshi Wondmeneh, Kommunal